

Юрій ОСТАПЕЦЬ,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології і державного управління,
декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВПЛИВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2013–2016 рр. НА КОНФІГУРАЦІЮ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ

Охарактеризовано загальні особливості функціонування і розвитку партійних систем Центрально-Східної Європи.

Проаналізовано парламентські вибори в Чехії (2013 р.), Угорській Республіці (2014 р.), Республіці Польща (2015 р.), Словацькій Республіці (2016 р.). Показано вплив результатів виборів на формат партійних систем. Розраховано індекси Педерсена, Галлахера, ефективної кількості партій, агрегації за результатами виборів.

Зроблено висновки щодо перспектив розвитку партійних систем та причин високого рейтингу правих партій у досліджуваних країнах.

Ключові слова: *парламентські вибори, партійні системи, країни Вишеградської групи, праві партії, антисистемні партії.*

Охарактеризованы общие особенности функционирования и развития партийных систем Центрально-Восточной Европы.

Проанализированы парламентские выборы в Чехии (2013 р.), Венгерской Республике (2014 р.), Республике Польша (2015 р.), Словацкой Республике (2016 р.). Показано влияние результатов выборов на формат партийных систем. Рассчитаны индексы Педерсена, Галлахера, эффективного количества партий, агрегации за результатами выборов.

Сделаны выводы о перспективах развития партийных систем и причинах высокого рейтинга правых партий в странах, которые исследовались.

Ключевые слова: парламентские выборы, партийные системы, страны Вышеградской группы, правые партии, антисистемные партии.

There were characterized general specifics of Central Europe party system's functioning and development. There were analyzed parliament elections in Czech Republic (2013), Hungary (2014), Republic of Poland (2015) and Slovak Republic (2016). It was shown the influence of election results on the party system's format.

There were calculated the indexes of Pedersen, Gallagher, effective number of parties, aggregation according to the results of elections.

There were made the conclusions about the perspectives of the party system's development and reasons of the high rating of the right wing parties in examined countries.

Keywords: elections, party systems, Visegrad Group countries, right-wing party, antisystemic parties.

Розвиток партійних систем в суспільствах, що трансформуються, пов'язаний з логікою демократичного транзиту. Дослідженням трансформаційних процесів займається окрема галузь порівняльної політології – «теорія переходу» (theory of transition), яку започаткував американський політолог Д. Растой [6, с. 5 – 15].

Аналізуючи перехід до демократії, транзитологи виокремлюють при цьому кілька стадій. Загальноприйнятою є схема переходу до демократії американських політологів Ф.Шміттера та Г.О`Доннела, яка включає такі фази переходу: лібералізації, демократизації, ресоціалізації. Фаза лібералізації розпочинається кризою авторитарних чи тоталітарних режимів та кризою ідентичності еліт, яка закінчується їх розколом. Фаза демократизації вирізняється інституційними змінами в політичній системі. Характерною ознакою цього етапу є інститут установчих виборів, який і започатковує основи майбутнього політичного устрою. На цьому етапі формуються такі політичні інститути, як політичні партії, виборча система та інші. Під час ресоціалізації

відбувається освоєння і засвоєння громадянами демократичних цінностей і правил гри та поступове включення їх до нової політичної системи, тобто формується громадянське суспільство. Інші автори називають цю стадію стадією консолідації [8, с. 35]. Таким чином, логіка становлення партійних систем у суспільствах, які трансформуються, підпорядкована вказаній вище логіці політичного транзиту. Закінчується така еволюція консолідацією партійної системи. Консолідація партійних систем, на думку російського дослідника А. Щербака, вимірюється двома показниками: 1) зниженням рівня фрагментації партійної системи (зменшенням кількості парламентських та електоральних партій); 2) зниженням рівня електоральної неусталеності (зменшення кількості голосів виборців, які на кожних виборах голосують за різні політичні сили) [13, с. 47].

Суттєвий вплив на еволюцію партійної системи в умовах трансформації має об'єктивний процес розвитку партійних структур в сучасному світі. Така закономірність існує і описана науковцями. Йдеться про історичні етапи інституціоналізації політичних партій. В політичній науці виокремлюють такі етапи: 1) аристократичні угруповання; 2) політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі політичні партії; 5) картельні політичні партії, партії «нової хвилі» (партії постматеріальних цінностей) [4, с. 8]. Відтак політичні партії, які утворюються в нових демократіях, як правило, діють на принципах функціонування всеохоплюючих і картельних партій.

Німецький дослідник В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на конфігурацію партійних систем в посткомуністичних країнах [3, с. 45 – 46]:

1. Характер трансформаційного конфлікту. Йдеться про те, у якій формі відбувався трансформаційний конфлікт: як пакт, укладений між елітами, чи як колапс старого режиму під тиском народних мас. Загалом дослідники називають шість основних форм (ідеальних типів) зміни авторитарних систем: а) поступова еволюція; б) зміна систем під керівництвом

твом старої еліти; в) зміна системи під тиском знизу; г) пакт еліт; д) колапс режиму; ж) розпад держави і утворення нових держав [11, с. 123–127]. Особливості трансформації в Східній Європі були пов'язані з роллю старих еліт і правлячих комуністичних партій.

2. Наявність «історичних» партій. Такі партії мають суттєвий вплив на еволюцію партійних систем за умови, що «історичні» партії в достатній мірі інституціалізовані, а період авторитарного / тоталітарного режиму тривав недовго.

3. Вплив політичних інститутів. Серед усіх інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління (парламентська, президентська чи їх модифікації) та виборча система.

4. Наявність традицій клієнтелізму. Клієнтелізм у поєднанні з різними формами регіоналізму і патерналізму характерний для немоdernізованих суспільств.

5. Вплив соціально-політичних розмежувань. Традиційні лінії соціетальних розмежувань доповнюються в Східній Європі лінгвістично-етнічними. Крім цього, на початковому етапі трансформації головним є розмежування по лінії – підтримка / не підтримка режиму.

Перші політичні партії країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) не були засновані на чинних соціально-політичних поділах і швидше позиціонували себе як універсальні, всеохоплюючі партії, оскільки намагалися репрезентувати весь народ, суспільство в цілому. Саме тому перші опозиційні сили не називали себе партіями, а здебільшого «союзами», «рухами», «форумами», «фронтами» тощо. Наприклад, Рух за демократичну Словаччину, Угорський демократичний форум, Громадянський форум (Чехія).

Така стратегія «всеосаяжності» мала успіх лише на перших (установчих) виборах. У подальшому партії починають професіоналізуватись, займати власні електоральні ніші, ставати «соціально орієнтованими». Але тенденція до «всеосаяжності» залишається однією з характерних ознак партійного будівництва в країнах ЦСЄ.

Розвиток сучасних партійних систем у країнах ЦСЄ окреслений трьома переломними моментами поставторитарної історії партій у регіоні: 1) колапсами авторитарних/тоталітарних режимів; 2) наслідками перших (установчих) виборів; 3) особливостями та наслідками євроінтеграційних процесів.

Львівський політолог А.Романюк у розвитку партійних систем країн ЦСЄ виокремлює 3 етапи. Перший етап – період між першими установчими і другими вільними демократичними виборами. Партійні системи мали формат обмеженого і поляризованого плюралізму. Перші були властиві, наприклад, Польщі, Угорщині, а другі – Чехії, Словаччині.

На цьому етапі характерними були такі типи партій: а) «нові політичні партії-рухи», б) клієнтелістські партії; в) історичні партії; г) посткомуністичні партії; д) реформовані комуністичні партії; ж) протестні/антисистемні партії.

Другий етап почався після других виборів та тривав приблизно до вступу більшості країн ЦСЄ до Європейського Союзу. Він характеризувався подоланням нестабільності партійної системи та домінуванням одного політичного угруповання (1991–1996 рр. для Чехії, 1991–1997 рр. для Польщі, 1991–1998 рр. для Словаччини).

Для цього етапу також властиві яскраво виражені проекти «партій влади» – політичних суб'єктів, що створюються лідерами, які володіють основними ресурсами у сфері виконавчої влади. До таких партій можна віднести польський «Безпартійний блок підтримки реформ», «Рух за демократичну Словаччину», «Словацький демократичний і християнський союз», чеську «Громадянську демократичну партію». «Партії влади» утворювались з широких демократичних рухів, а їх ідеологічною основою був антикомунізм.

Третій етап розпочався після інтеграції країн ЦСЄ у структури Європейського Союзу. Характерними є багато-партійні системи з домінуючою партією, двоблокові системи та системи поміркованого плюралізму [7, с. 370–375].

Отже, ключовими ознаками партійних систем у регіоні є такі: 1) партійні системи мінливі і фрагментовані; 2) зв'язок між виборцями й партіями є нестійким, а електоральна мінливість високою; 3) ідеологічне позиціонування партій визначено неоднозначно; 4) соціополітичні поділи, які звично трансформуються у політичні партії, є нечіткими і неокресленими; 5) членство та довіра до партій є незначними, а тому превалюють не масові, а кадрові та картельні партії.

Результати виборів у контексті чергового парламентського електорального циклу в країнах Вишеградської четвірки 2013–2016 рр., з одного боку, показують характерні особливості еволюції партійних систем країн ЦСЄ, а з іншого – дають можливість виокремити нові тенденції їх функціонування та розвитку.

Чеська Республіка. 25 жовтня 2013 р. відбулися поза-чергові парламентські вибори в Чехії. Парламент складається з Палати депутатів (200 місць) та Сенату. Нижня палата парламенту обирається за пропорційною виборчою системою.

Отже, дострокові парламентські вибори в Чехії відбулися 25–26 жовтня 2013 р. Явка виборців становила 59,48%. У виборах взяли участь 23 партії, з них до парламенту пройшло сім. Рейтинг правих партій і, насамперед, Громадянської демократичної партії (ГДП), після червневих арештів високопоставлених чиновників та відставки уряду П. Нечаса, опустився до історичного мінімуму. Цим повною мірою готувалися скористатися «ліві» – соціал-демократи й комуністи, яким прогнозували перемогу на виборах. Однак настрої в чеському суспільстві виявилися дещо іншими.

Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП) отримала 20,45% голосів виборців (за прогнозу близько 30%) і мала 50 депутатів у парламенті. Справжнім переможцем виборів виявився мільярдер і агропромисловий магнат А. Бабіш зі своїм рухом «Акція незадоволених громадян – 2011» (АНО 2011). Це політична сила ліберального спрямування, яка була створена в 2011 р. і несподівано набрала 18,65%.

Саме «незадоволені громадяни» визначили перебіг чеських виборів. Протестні настрої також вивели на політичний олімп відверто популістську фігуру – чеха японського походження Т. Окамуру та його рух «Світанок прямої демократії». Політична сила Т.Окамури, який має доволі радикальні погляди як на вирішення питань державного управління (через механізм прямої демократії), так і на міграційну політику (він закликає встановити жорсткі обмеження для мігрантів), отримала сенсаційні 6,88% голосів виборців.

Громадянська демократична партія, яка ще півроку тому була правлячою політичною силою в Чехії, отримала 7,72%, втративши більшість своїх виборців. Така метаморфоза чітко ілюструє трансформацію електоральних настроїв чехів: від традиційного вибору між «лівими» й «правими» до більш радикальних, протестних і менш прогнозованих уподобань.

Третьою найсильнішою партією виявились комуністи (КПЧМ), за яких проголосувало 14,91 % виборців. У новий парламент також пройшла ПП «ТОР 09» К. Шварценберга з 11,99% і християнські демократи із 6,78% [9].

Поза межами парламенту опинилась Партія зелених (3,19 %), Чеська піратська партія (2,66 %), Партія вільних громадян (2,46 %), і пропрезидентська «Партія громадянських прав – Земановці» (1,51 %). Інші партії набрали менше 1 % голосів. Результати виборів подано в таблиці 1.

За результатами перемовин утворено урядову коаліцію на чолі з Б.Соботкою у складі Чеської соціал-демократичної партії, ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», Християнсько-демократичного союзу – Чеської народної партії.

Отже, найбільшими політичними партіями упродовж тривалого часу в Чехії були – Громадянська демократична партія та Чеська соціал-демократична партія, які й виступали головними суперниками на виборах. Однак вони не були настільки потужними, щоб у Чехії сформувалася двопартійна система, адже без підтримки інших суб'єктів партійного життя вони не могли самостійно сформувати уряд.

Таблиця 1

Результати виборів до Палати депутатів чеського парламенту у 2013 році

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ЧСДП	20,45	50 (25 %)
ПП «ANO 2011»	18,65	47 (23,5 %)
КПЧМ	14,91	33 (16,5 %)
ПП «ТОР 09»	11,99	26 (13 %)
ГДП	7,72	16 (8 %)
ПП «Світанок прямої демократії»	6,88	14 (7 %)
ХДС-ЧНП	6,78	14 (7%)

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати, за результатами виборів виглядав таким чином: ЧСДП (соціал-демократична партія), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична партія), ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», ПП «ТОР 09», ПП «Світанок прямої демократії» (популістські, центристські партії), ГДП, ХДС-ЧНП (праві партії).

Угорська Республіка. *Вибори до Державних Зборів 6 квітня 2014 р. відбулися за новою електоральною формулою і в контексті змін, прийнятих у новій Конституції. У 2012 р. разом з прийняттям нової Конституції був змінений і виборчий закон. Основні зміни: а) вибори стали однотуровими; б) скасовано обмеження явки виборців (у попередньому законі явка повинна була скласти не менше 50 % у першому турі і 25 % – у другому); в) зменшилась чисельність Державних Зборів з 386 до 199 чол., з них: 106 місць розподіляються по одномандатних виборчих округах (раніше було 176),*

93 місця розподіляються за партійними списками (раніше було 210 місць за регіональними і партійними списками); г) виборчий бар'єр залишається 5 %. У разі двопартійного списку – 10 %, для трьох і більше партійних списків – 15 %; д) національні меншини можуть подавати свої списки і повинні досягти виборчого бар'єру в 5 % від всіх голосів за меншини. Новою Конституцією Угорщини визнано 13 національних меншин: болгарська, грецька, хорватська, польська, німецька, вірменська, ромська, румунська, русинська, сербська, словацька, словенська та українська. Якщо список меншини не отримав потрібних 5 % голосів, то визнана конституційно меншина має право мати в парламенті свого представника з дорадчим голосом; ж) право голосу отримали закордонні угорці. Вони мають право голосувати за партійні списки. В той же час слід відзначити, що закордонні угорці не можуть мати суттєвого впливу на результати голосування. За оцінками експертів це лише 1–2 депутатські мандати. Відтак такий дозвіл має скоріше консолідаційний, геополітичний, ніж електоральний ефект [10, с. 87].

За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС – ХДНП» проголосувало 44,87 % виборців, які взяли участь у голосуванні. ПП «Фідес» (Угорський громадянський союз) – одна з найбільших політичних партій Угорщини, лідером якої є В.Орбан. За очолюваний соціалістами п'ятипартійний альянс лівоцентристів «MSZP–Egyutt–DK–PM–MLP» (Угорська соціалістична партія – Разом – Демократична коаліція – Угорська ліберальна партія – Партія угорського діалогу) виборці віддали 25,57 % голосів, праворадикальну партію «Йоббік» (ПП «За кращу Угорщину») підтримали 20,22 % виборців, ПП «Політика може бути іншою» (LMP) – 5,36 %. У голосуванні взяло участь 60, 48 % виборців [10, с. 88].

Загальні результати виборів 2014 р. до Державних Зборів Угорщини подано в таблиці 2.

Таким чином, правляча коаліція на чолі з чинним прем'єр-міністром В. Орбаном вдруге отримала конституційну більшість у парламенті (перший раз у 2010 р.).

Таблиця 2

**Результати виборів до Державних Зборів Угорщини
6 квітня 2014 року**

Партія	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загальнодержавний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
ФІДЕС / ХДНП	96	(44,87%) 37	133	66,83
УСП (Альянс лівоцентристських сил)	10	(25,57%) 28	38	19,10
ПП «За кращу Угорщину» («Йоббік»)		(20,22 5) 23	23	11,56
ПП «Політика може бути іншою»		(5,36%) 5	5	2,51
Всього	106	93	199	100

Відтак результати парламентських виборів 2014 р. показали еволюцію угорської партійної системи в бік системи з домінуючою партією, якою є ПП «Фідес».

Слід додати, що угорські політологи, коментуючи несподіваний ріст прихильності до партії «За кращу Угорщину» («Йоббік»), зазначають, що такого успіху партія досягла завдяки непрофесійній діяльності попереднього уряду Ф. Дюрчани, амбівалентному ставленню ПП «Фідес» до політичного радикалізму та продуманому організаційному будівництву партії. Основну підтримку ПП «Йоббік» отримала у східних регіонах Угорщини, які вважалися вотчиною соціалістів, де вона зарекомендувала себе активним борцем проти ромського населення.

Найбільш вражаючим у голосуванні 2014 р. було те, що майже чверть молоді (віком від 18 до 29 років) проголосувала за «Йоббік». Найсильнішими бастионами підтримки «Йоббік» були бідні міста північного сходу Угорщини, охо-

плени деіндустріалізацією і високим рівнем безробіття. Багато виборців голосували за крайніх правих просто через втрату довіри до політики. Якщо в 2004 р. максимум 6% дорослого населення поділяли подібні переконання, то в 2014 р. ПП «Йоббiк» стала третьою фракцією в угорському парламенті.

Ідеологічний профіль парламентських партій Угорщини є таким: ПП «Фідес» (права партія), УСП (соціалістична), ПП «Йоббiк» (ультраправа партія), ПП «Політика може бути іншою» (партія постматеріальних цінностей).

Отже, за результатами виборів можна зробити висновок, що в Угорщині менше ніж за 10 років відбувся різкий зсув суспільних настроїв вправо, і як наслідок більшість у Державних Зборах належитимуть ПП «Фідес» та ПП «Йоббiк».

Республіка Польща. 25 жовтня 2015 р. відбулися вибори до польського парламенту. Нижня палата (Сейм) нараховує 460 депутатів. Виборча система, за якою обирається нижня палата парламенту, пропорційна. Польща поділяється на 41 виборчий округ, у кожному з яких, залежно від його розміру, обирають від 7 до 19 депутатів Сейму, тоді як 100 сенаторів обираються прямим голосуванням в одномандатних округах. Прохідний бар'єр для Сейму встановлено на рівні 5% для політичних партій та 8% для виборчих блоків, а мандати розподіляють за пропорційним принципом методом Д'Ондта. Результати виборів подано в таблиці 3.

Таблиця 3

**Результати виборів до польського Сейму
25 жовтня 2015 року**

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Право і справедливість»	37, 58	235 (51 %)
ПП «Громадянська платформа»	24,09	138 (30 %)

ПП «Кукіз 15»	8,81	42 (9 %)
ПП «Сучасна»	7,6	28 (6 %)
Польська селянська партія	5,13	16 (3,4 %)
Німецька меншина	–	1

Напередодні парламентських виборів у травні 2015 р. у Польщі вже відбулися президентські вибори. На них переміг А. Дуда – кандидат від консервативної партії «Право і справедливість» (ПіС).

До цього влада в країні тривалий час (8 років) належала правоцентристам з ПП «Громадянська платформа» (ГП), які разом з Польською селянською партією мали більшість у нижній палаті парламенту. Президентом також був представник ГП Б. Коморовський. Уряд з 2007 р. очолювали політики від ГП (спершу Д. Туск, далі – Е. Копач). Перемога А. Дуди ознаменувала початок політичних змін у Польщі та стала тривожним сигналом для Євросоюзу, оскільки цей політик до виборів займав євроскептичну позицію – хоча й не настільки радикальну, як європейські країни праві на зразок Марін Ле Пен (ПП «Національний фронт») або Н. Фараджа (Партія незалежності Сполученого Королівства).

Перемогу на чергових парламентських виборах отримала ПіС, здобувши 37, 58 % голосів виборців. Основні програмні положення партії-переможниці виборчих перегонів 2015 р. такі: а) підтримує жорсткий люстраційний процес; б) виступає за тісну співпрацю з НАТО; в) виступає за значиму роль католицької церкви у суспільному житті і приведення певних політик у відповідність із релігійною доктриною; г) категорично засуджує загарбницьку політику Росії.

В той же час, щоб не надто обурювати людей, а перш за все – завойовувати прихильність масового виборця, «Право і справедливість» активно використовувала популістські заклики: знизити пенсійний вік з 67 до 65 років, зменшити податкове навантаження на найбідніших, водночас збільшу-

ючи податки на діяльність банків, мереж супермаркетів та підвищити соціальні виплати [1].

Оскільки лідер партії ПіС Я. Качинський у Польщі має надто великий негативний рейтинг, більший за антирейтинг партії, тому він висунув на президентські перегони маловідомого політика А. Дуду, а виборчий список на парламентських виборах запропонував очолити Б.Шидло.

Друге місце зайняла ПП «Громадянська платформа», яка неодноразово перемагала на виборах і очолювала урядову коаліцію 8 років поспіль. За сутністю вона є правочентристською партією.

Третій результат – 8, 81 % мала ПП «Кукіз-15», лідером якої є рок-музикант П. Кукіз (утворена 28 липня 2015 р.). На травневих президентських виборах він набрав майже 21% голосів виборців. Його порівнюють з українським О. Ляшко, але тільки не з сільською лексикою, а з орієнтацією на сучасну аполітичну молодь. Характеристики партії – популізм, жорстка емоційна критика опонентів, антисистемність.

Політична партія «Новочесна» (дослівний переклад – «Сучасна», утворена 31 травня 2015 р.), отримала четвертий результат (7, 6 %). Підтримує подальшу європейську інтеграцію та є ліберальною за своєю ідеологією. Її керівник Р. Петру – лідер Товариства польських економістів, яке відзначається чіткою прихильністю до ринкової економіки. Одним з його засновників є автор польських реформ Л. Бальцерович.

Польська селянська партія (ПСП) здобула 5, 13 % голосів виборців і посіла п'яте місце. Політична програма ПСП заснована на аграрній доктрині. Партія виступає за державний інтервенціоналізм в економіці (особливо в області сільського господарства) і зниження темпу приватизації. ПСП виступає проти введення лінійного оподаткування, відновлення смертної кари, легалізації евтаназії і абортів, реєстрації гомосексуальних шлюбів, легалізації легких наркотиків та відділення церкви від держави.

Кілька слів слід сказати про Коаліцію об'єднаних лівих, яка на попередніх виборах мала 18, 8 % голосів вибор-

ців (50 депутатських мандатів). Новий формат альянсу був сформований у липні 2015 р. Союзом демократичних лівих сил, «Твоїм рухом» Я. Палікота, Польською соціалістичною партією, Робітничим союзом і Партією зелених для спільної участі на парламентських виборах. Альянс не отримав місць у парламенті, оскільки набрав лише 7,55 % голосів виборців, а для проходження потрібно було 8 %.

Таким чином, у Сеймі вперше з 1989 р. не будуть представлені ліві партії. Своїй поразці Об'єднана лівниця має завдячувати новій ПП «Разом», яка не увійшла до коаліції і в кінцевому результаті набрала 3, 6 % голосів виборців, розпорошивши таким чином голоси лівого електорату та отримавши державне фінансування.

ПП «Разом» створили молоді політики радикальних лівих переконань. Її називають партією гіпстерів і лівих ідеалістів. Про неї більшість виборців уперше почула за кілька днів перед виборами, під час дебатів за участі лідерів восьми політичних сил, переможцем яких назвали представника ПП «Разом» А. Зандберга. Він був автентичний, позитивно вирізнявся на тлі «старих» політиків, що визнавали навіть його політичні опоненти. Добрий виступ А.Зандберга спричинив те, що 1–2% виборців, які мали голосувати за Об'єднану лівницю, остаточно віддали свої голоси за ПП «Разом», а відтак до Сейму не потрапила жодна з них [1].

Таким чином, Сейм Польщі за ідеологічним спрямуванням мав такий вигляд: ПіС і ГП (правоцентристські консервативні партії), ПП «Сучасна правоцентристська ліберальна партія», ПП «Кукіз 15» (популістська партія), ПСП (центристська селянська партія).

Словацька Республіка. 5 березня 2016 р. відбулися вибори до Національної Ради Словацької Республіки (150 депутатів). Виборча система пропорційна. Участь у виборах брали 23 політичні партії, з них 12 – нові політичні сили. За результатами виборів бар'єр у 5 % подолали 8 партій. Результати виборів до Національної Ради подано в таблиці 4.

Таблиця 4

**Результати виборів до Національної Ради
Словацької Республіки 5 березня 2016 року**

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Напря́м – СД» (Smer – SD)	28,3	49 (32,6 %)
ПП «Свобода і солідарність» (SaS)	12,1	21 (14 %)
ПП «Звичайні люди і незалежні особистості – Нова» (OL'aNO – Nova)	8,6	19 (12,6 %)
Словацька національна партія (SNS)	8,6	15 (10 %)
ПП «Народна партія – Наша Слова́чина» (L'SNS)	8	14 (9,3 %)
ПП «Ми – родина» (Sme Rodina)	6,6	11 (7,3 %)
ПП «Міст – Гід» (Most – Hid)	6,5	11 (7,3 %)
ПП «Мережа» (Siet')	5,6	10 (6,7 %)

Серед 8 політичних партій, які отримали депутатські мандати, 6 партій дотримуються правої риторики (правочентристські і праві партії), крім ПП «Напря́м – СД» і угорської партії «Міст – Гід».

Успіх неофашистів та антисистемних партій, роздрібнений парламент, невиразний формат коаліції – ось так можна охарактеризувати результати парламентських виборів у Словацькій Республіці.

Серед 15 партій, які не подолали виборчий бар'єр, можна виокремити такі: партії угорської національної меншини в Слова́чині (Угорський християнсько-демократичний альянс, Партія угорської коаліції), Християнсько-демократичний рух (партія мала депутатські мандати у всіх парламентах, починаючи з 1992 р.), Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (у по-

передньому парламенті мала 11 мандатів), ПП «Чейндж», Комуністична партія Словаччини, Партія прямої демократії та інші.

Несподіванкою виборів стала перемога ультраправої проросійської «Народної партії – Наша Словаччина» (2009 р., М.Котлеба). Партія активно просуває політичні кампанії антициганського, антимігрантського і антимусульманського характеру, апелюючи при цьому до захисту словацької національної ідентичності та захисту традиційних християнських цінностей. Це антисистемна, неофашистська партія, яка ратує за вихід Словаччини з євроатлантичних структур [2].

Таким чином, до словацького парламенту у 2016 р. пройшли 4 нові політичні сили: Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа», «Народна партія – Наша Словаччина».

За результатами виборів Р. Фіцо була утворена коаліція, до якої увійшли ПП «Напряма – СД», Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» (всього 79 депутатів).

Слід зазначити, що утворення коаліції – це не тільки наявність певної кількості депутатських мандатів, необхідних для формування уряду, а й нові вектори політики, нові домовленості та перспективи. Утворення такого формату коаліції вказує на такі особливості словацького політикуму:

1. Відбулося історичне примирення словацьких націоналістів (СНП) та партії угорської меншини «Міст – Гід». Починаючи з 1990 р. конфлікт з Угорщиною та угорською менщиною був однією з найгостріших тем у словацькій політиці. Антиугорська риторика була основою, сенсом існування СНП. Відповідно головним пунктом програми у свій час впливової Партії угорської коаліції була вимога створення автономної угорськомовної республіки на півдні країни. Таке примирення стало можливим завдяки зміні лідера СНП, яким став поміркований політик А.Данко. З його приходом риторика націоналістів змінилася: головним ворогом перестали бути угорці, ними стали мусульмани. Примиренню сприяли і заяви В.Орбана та Р.Фіцо, які обмінялися

люб'язностями з приводу відносин між двома країнами та особистих дружніх стосунків.

2. Слабкість опозиції. Після виборів була спроба створити й інший формат коаліції на чолі з лідером ліберальної партії «Свобода і солідарність» Р. Сулікою. До неї мали би увійти ПП «Звичайні люди і незалежні особистості» (І.Матовіч), ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа». Але дві останні партії віддали перевагу Р.Фіцо, оскільки І.Матовича вважають політичним авантюристом, а Р.Сулік був несприйнятним за його скептичне ставлення до Євросоюзу.

3. Участь у коаліції з партією Р.Фіцо ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» стала несподіванкою для їхніх виборців, оскільки під час виборчої кампанії лідери вказаних партій позиціонували себе як альтернативу корупційному уряду Р.Фіцо. Таке позиціонування було навіть «стартовим політичним капіталом» для ПП «Мережа». Якщо таке рішення лідерів буде невдалим, то вказані партії матимуть примарні шанси отримати підтримку громадян на наступних виборах [2].

Отже, за результатами виборів до Національної Ради Словацької Республіки суттєво змінився формат партійної системи (з 6 до 8 політичних партій): партійна система залишилася без домінуючої партії, якою була за результатами парламентських виборів 2012 р. ПП «Напряв – СД» і натомість набрала обрисів двоблокової партійної системи. Ідеологічний профіль партій-переможниць є таким: ПП «Напряв – СД» (лівоцентристська партія), ПП «Мережа», ПП «Міст – Гід», ПП «Ми – родина» (правоцентристські партії), ПП «Звичайні люди і незалежні особистості», ПП «Свобода і солідарність», Словацька національна партія (праві партії), «Народна партія – Наша Словаччина» (ультраправа партія).

Емпіричні показники діяльності і функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки подані в таблиці 5: індекс ефективної кількості електоральних партій (Лекеп), індекс ефективної кількості парламентських партій (Лекпп), Індекс неусталеності партійних уподобань М.Педерсена (Іп),

індекс фракційності (Іф), індекс агрегації (Іа), Індекс диспропорційності Галлахера (Іг).

Таблиця 5

Емпіричні показники функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки

Країна	Іекпп	Іекеп	Іф	Іп	Іг	Іа
Чехія, 2013	5,6	7,6	0,87	20,9	2,6	4
Угорщина, 2014	2	3,2	0,49	3,3	2,6	8,2
Польща, 2015	2,7	4,6	0,65	21,6	10,5	10
Словаччина, 2016	5,8	7,6	0,84	19,7	4,7	3,2

За результатами розрахованих індексів можна зробити такі висновки:

1. Порівняно високий рівень неусталеності партійних уподобань: Чехія – 20,9, Польща – 21,6, Словаччина – 19,7 свідчить як про появу нових політичних сил, які отримали депутатські мандати, так і про «перетікання» голосів виборців від одних інституціоналізованих партій до інших. В той же час вказані значення індексів, хоч і є високими, все ж констатують стабільність партійних систем.
2. Величина індексу агрегації вказує на можливість швидкого утворення коаліцій партіями, які отримали найвищий результат на виборах: Угорщина – 8,2, Польща – 10. І, навпаки, величина 3,2 для Словаччини і 4 для Чехії вказують на проблемність при утворенні урядових коаліцій.
3. Величина індексів ефективної кількості електоральних і парламентських партій та індексу фракційності вказують на тенденції домінування однієї партії в партійних системах Угорщини і Польщі та на двоблокові багатопартійні системи у Словаччині і Чехії.

4. Значення індексу Галлахера вказують на відносно високий рівень пропорційності при перетворенні голосів виборців у депутатські мандати.

Висновки. У всіх країнах Вишеградської групи вирішальну вагу в електоральному процесі мають дві основні групи виборців. Перша – це ситуативний електорат, який розподіляє свої симпатії між ключовими гравцями «партій влади» – консерваторами, соціал-демократами (соціалістами) і лібералами. Друга електоральна група – протестний електорат, зорієнтований як на традиційні опозиційні сили – радикал-націоналістів, радикал-соціалістів і «зелених», так і на нові протестні рухи, які не вписуються в традиційну схему партійних трендів.

Головною особливістю електорального циклу 2013–2016 рр. стало вельми очевидне підтвердження пережитих європейською політичною системою глибоких трансформацій. Їх суть полягає в неухильному розмиванні тієї незаперечної монополії на політичну владу, яку ще в недавньому минулому мали системні партії традиційного європейського політичного мейнстріму.

Практично повсюдно в ході виборів останніх років у країнах Європейського Союзу слабшають позиції системного партійно-політичного істеблішменту і, відповідно, посилюється роль тих партій, які прийнято характеризувати як популістські. Сьогодні для їх позначення входить в обіг новий і більш вдалий термін – *challenger parties* («партії, які кидають виклик»). У цьому сенсі найбільш значними виглядають електоральні успіхи, яких досягли в останні роки ліві популісти в Греції та Іспанії, а також праві популісти у Великобританії, Данії, Франції, Австрії та Швейцарії. Причини цього дуже різноманітні й в кожному конкретному випадку мають свою країнову специфіку. Разом з тим їх спільним знаменником є зростаюче невдоволення мас моделлю вироблення політичних рішень – моделлю, яка дає, як відмічають деякі політологи, «можливість громадянам міняти лише уряд, але не політику» [14, с. 12].

Відтак є підстави очікувати певної ерозії центристської політики основних системних партій і відповідного посилення радикалістських тенденцій в європейській політиці. Тривале домінування центристської політики в значній мірі вихлостило сутнісні відмінності між головними системними партіями європейського мейнстріму. На цьому тлі активізацію радикалізму певна частина виборців сприймає як свідчення появи у них реальних політичних альтернатив.

Альтернативні (антисистемні, «нової хвилі», популістські) партії характеризуються такими основними рисами. По-перше, вони протиставляють себе політичним партіям, які представляють основний політичний клас, і вважають себе єдиними силами, здатними захистити інтереси всього народу. Всі ті партії, які вважають себе опозиційними, як стверджують лідери популістських партій, насправді такими не є. Тільки партії типу Національного фронту у Франції, Національної дії в Швейцарії є істинно опозиційними. По-друге, подібні партії і їх лідери критикують істеблішмент за раціональну і наукову риторику, виступаючи за необхідність «зрозумілості» політики, її відповідності здоровому глузду. По-третє, у своїй діяльності вони використовують антиавторитарні мотиви, визначаючи існуючу демократію як «фальшиву», «авторитарну». Їхній моральний код базується на протиставленні хорошого суспільства і поганої політики, «хороших низів» і «поганих верхів». По-четверте, критика великих партій супроводжується підкресленням своєї маргінальності, периферійності, антисистемності. Невеликий розмір цих партій часто трактується як показник їхньої «новизни», свідчення їхньої «невинності» щодо «брудної» великої політики. По-п'яте, «антисистемні партії» атакують сучасну політику, використовуючи агресивний стиль опозиційної боротьби. Такі партії не визнають компромісів і ратують за «нову демократію». Вони розглядають себе в якості «жертв» сучасної політики пануючих еліт, які не тільки нібито маніпулюють народом, а й пригнічують всяку живу альтернативу. По-шосте, ідеологічною основою подібних партій висту-

пає «харизматичний популізм». По-сьоме, притаманність їх месиджам антиміграційних, євроскептичних настроїв.

Отже, Європа переживає зростання популярності ультраправих. Вони є головними євроскептиками і союзниками Кремля, а деякі займають відкрито антиукраїнські позиції. Російсько-український конфлікт лише посилив кооперацію Кремля з європейськими ультраправими. Навіть ті ультраправі, які підтримували дружні відносини з українськими націоналістами, стали на бік Росії в конфлікті з Україною.

Європейські ультраправі бачать у путінській Росії авторитарну і неоконсервативну модель управління, яку вони хотіли б мати у своїх країнах. Крім ідеологічного зв'язку, ультраправі Європи бачать у Росії союзника в їхніх бажаннях розвалити Європейський Союз і послабити роль НАТО в Європі. Успіхи ультраправих будуть і далі сприяти дестабілізації ситуації в Європейському Союзі.

Список використаних джерел

1. Логінов Я. Польща після виборів: кінець ери Громадянської платформи / Я.Логінов // Дзеркало тижня. – 2015. – № 41 (30 жовтня – 6 листопада).
2. Логінов Я. Словаччина після виборів: успіх неофашистів і коаліційна безвихідь / Я.Логінов // Дзеркало тижня. – 2016. – № 9 (11 березня – 18 березня).
3. Михалева Г. Российские партии в контексте трансформации / Г. Михалева. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009 – 352 с.
4. Остапець Ю. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: монографія / Ю.Остапець, Є.Гайданка, А.Ключкович, Н.Марадик / Серія «Studia Regionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». – Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. – 256 с.
5. Политические системы современных государств. Энциклопедический справочник: в 4 т. – Т. 1: Европа / МГИМО (У) МИД России. – М.: ОАО «Московские учебники и картолитография», 2009 – С. 137 – 150.

6. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. Растоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5–15.
7. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія / А. Романюк, В. Литвин. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 548 с.
8. Романюк О. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій / О. Романюк. – Харків: ХДАК, 2011. – 376 с.
9. Самусь М. Парламентський «вінегрет» по-чеському / М. Самусь // Дзеркало тижня. – 2013. – № 40 (1 листопада – 8 листопада).
10. Ткач Д. Влада та опозиція в Угорщині: зміна облич чи зміна курсу? / Д. Ткач // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса. – 2014. – Вип. 2 (70). – С. 75–90.
11. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – «Российская политическая энциклопедия», 2003. – 368 с.
12. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник / Ю. Шведа. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 750 с.
13. Щербак А. Коалиционная политика и дефрагментация партийной системы: сравнительный анализ (на примере Польши, России и Украины) / А. Щербак // Общественные науки и современность. – 2003. – № 4. – С. 47–62.
14. Электоральные процессы в Европейском Союзе (середина второго десятилетия XXI века). – М.: Ин-т Европы, 2016. – 114 с.